

Galimybė pamatyti erdvinį vaizdą XIX amžiuje žmones žavėjo ne mažiau, nei dabar žavi virtualios realybės akiniai. Smėlynės biblioteką pasiekė unikali knygnešio Kazimiero Gabriūno atvirukų kolekcija, kuri bus eksponuojama kovo–balandžio mėnesiais. Šie atvirukai ypatingi tuo, kad sudaryti iš dvigubos nuotraukos. Kas? Kaip? Kokiu tikslu? Mažas atvirukas kėlė daug klausimų ir žadino smalsumą. Pastarasis atvedė į stereoskopinės fotografijos pradžią, siekiančią XIX a. Galima sakyti, kad ji buvo ne tik fotografijos, bet ir virtualios realybės akinių propromociutė.

Lietuva iš kitų pasaulio šalių išsiskiria savo kalba. Žmonijos gyvavimo istorijoje buvo įvairių draudimų ir ribojimų, tačiau savo gimtąją kalbą mes ypač saugome: sovietmečiu – nuo rusų kalbos įtakos, šiandien – nuo besibraunančių skolinių iš kitų kalbų. Knygnešystė – dar vienas Lietuvos kultūros fenomenas, 2004 metais UNESCO pripažintas unikalia ir pasaulyje analogų neturinčia veikla, o žymiausio knygnešio Jurgio Bielinio gimimo diena – kovo 16-oji – paskelbta Knygnešio diena.

Lietuviškos spaudos ir lotyniškų rašmenų draudimo laikotarpiu, naujos „profesijos“ atstovai – knygnešiai – lietuvišką spaudą 40 metų slapta gabeno į Lietuvą iš tuometinės Prūsijos bei Mažosios Lietuvos ir platino po visą kraštą, rizikuodami savo laisve ir net gyvybe. Kaip ir visi draudimai, lietuviškos spaudos draudimas turėjo priešingą efektą – brandino mokslo ir žinių trokštančią kartą, žadino norą skaityti, rašyti ir kalbėti gimtąją kalbą.

Mūsų krašte buvo ne vienas, mylintis ir vertinantis knygą, gimtą žodį tautietis. Knygnešys Kazimieras Gabriūnas nuo „Aušros“ pasirodymo iki spaudos atgavimo gabeno lietuviškas knygas iš Prūsijos ir skleidė jas Kupiškio apylinkėse. Bendradarbiavo ir su kitais lietuvių atgimimo veikėjais. 1900 m. ir 1903 m. dalyvavo akcijose paduodant Skapiškio valsčiui žmonių prašymus dėl lietuvių spaudos lotyniškais rašmenimis grąžinimo ir pats sugebėjo tuos raštus įteikti carui. Be svarbios misijos skleisti gimtą žodį, knygnešiai turėjo ir savų pomėgių. Dėl revoliucinės veiklos persekiojamas 1905 m. Kazimieras Gabriūnas turėjo bėgti į JAV, iš kur grįžo 1912 m. Spėjama, kad stereoskopinių fotografijų kolekciją, daugiau nei 500 atvirukų, jis sukaupė būdamas emigracijoje. Stereoskopiniai fotografijos vaizdai buvo nepaprastai populiari JAV ir Europoje maždaug nuo XIX a. šeštojo dešimtmečio iki XX amžiaus pradžios. Taigi knygnešio lagaminas papasakojo ne tik apie įvairius kraštus, jų žmones, statinius, gamtą, bet ir atskleidė daug įdomių fotografijos gyvavimo momentų.

Erdvinė fotografija buvo lūžis fotografijos istorijoje, kai ši vis dar ieškojo tikrosios tapatybės ir bandė įsitvirtinti kaip meno rūšis. Atsižvelgiant į tai, kad ji buvo pristatyta XIX amžiaus pradžioje, galite įsivaizduoti šios ankstyvosios „virtualios realybės“ naują, kurią tuo metu patyrė žmonės! Paprastais žodžiais tariant, stereoskopinė fotografija yra tada, kai dvi šiek tiek pasislinkusios nuotraukos sujungiamos į vieną trimatę nuotrauką. Šis efektas sukurtas

remiantis stereopsės principu. Mūsų akys yra skirtingose vietose ir matome įvairias nuotraukas, o šių vaizdų skirtumas leidžia mums suvokti gylį.

XIX amžiaus antroje pusėje geriausiu kelionės atminimu tapo fotografija. Kaip ir šiandieninė televizija, stereografija buvo ir edukacinė, ir pramoginė priemonė, turėjusi didelę įtaką pasaulio visuomenės pažinimui. Kiekviename dvare buvo madinga kaupti suvenyrus iš kelionių. Tačiau šis malonumas ne visiems buvo prieinamas: sunkiai besiverčiančios šeimos negalėjo sau leisti keliauti ir patirti šio malonumo. Įmonės siūsdavo fotografus iš viso pasaulio, kad įamžintų naujas, žymias vietas, o tai sustiprino fotografiją kaip svarbią mokymo priemonę ir puikų būdą padėti pažinti žmones ir vietas. Fotografijose užfiksuoti realūs vaizdai, tikri įvykiai, pavyzdžiui, gaisras, su prieraišu, kad ir pačiam fotografui galėjo kilti realus pavojus įamžinant akimirkas. Šiuo atžvilgiu, knygnešio ir fotografo profesijos labai artimos, nes buvo gana pavojingos.

Eksponuojami atvirukai įdomūs ir tuo, kad daugelio jų antroje pusėje palikti paties K. Gabriūno daryti užrašai, papildantys matomą vaizdą. Stebina ne tik labai gražus raštas, įmantrios ir vis kitaip parašytos atskiros raidės, bet ir neišprasti mūsų ausiai apibūdinimai: krioklys – vandenpuolis, sodas, parkas – daržas, aikštė – palocius, Roma – Rymi. Taip pat pateikiama konkreti informacija apie tilto ilgį, kiek kainavo pastatyti vieną ar kitą pastatą.

Praeities knygnešių žygdarbiai neužmiršti ir šiandien, o knygnešystė vyksta ir šiais laikais, tik, prisitaikant prie laikmečio tendencijų, yra įgavusi kitą formą. Elenos Mezginaitės viešosios bibliotekos padaliniuose teikiama knygų į namus paslauga – knygų, sunkiai vaikštantiesiems, neįgaliesiems ar dėl kitų priežasčių negalintiems atvykti į biblioteką pasiskolinti knygų skaitytojams, pristatomos į namus.

Minint Knygnešio dieną bibliotekoje, K. Gabriūno stereoskopinių atvirukų ekspoziciją papildė tekstilininkės Irenos Piliutytės gobelenų paroda „Knygnešiai – Lietuvos fenomenas“ ir vaidybinio filmo „Knygnešys“ peržiūra Smėlynės bibliotekoje.

Straipsnį parengė: Smėlynės bibliotekos vyresn. bibliotekininkė Monika Kazlauskė

Nuotraukos: Vika Šešetienė

